

ATEBE

Dinî Araştırmalar Dergisi
Journal for Religious Studies
e-ISSN: 2757-5616

ATEBE Dergisi | Journal of ATEBE

Sayı: 7 (Haziran / June 2022), 61-78

Dijital Gelişmeler Kapsamında Sosyoekonomik Yaşam ve Din: Kripto Para Örneği

*Socio-Economic Life and Religion in the Scope of Digital Developments:
The Cryptocurrency Example*

Nihat OYMAN

Doktora Öęrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı

Ph.D Candidate, Atatürk University, Institute for Social Sciences, Department of Philosophy
and Religious Sciences

Erzurum, Türkiye

n-forever-n@hotmail.com

orcid.org/0000-0001-8918-9142

<https://ror.org/025y36b60>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 8 Kasım 2021/September 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Haziran/June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran/June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Atıf / Cite as: Oyman, Nihat. "Dijital Gelişmeler Kapsamında Sosyo-Ekonomik Yaşam ve Din: Kripto Para Örneği". *ATEBE* 7 (Haziran 2022), 61-78. <https://doi.org/10.51575/atebe.1020766>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma için etik kurul izni, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 08.03.2022 tarihli ve 5/65 numaralı kararı ile alınmıştır. /It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Ethics committee approval for this study was obtained with the decision of Atatürk University Social and Human Sciences Ethics Committee dated 08.03.2022 and numbered 5/65. **(Nihat Oyman).**

Yayıncı / Published by: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Social Sciences University of Ankara.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Dijital Gelişmeler Kapsamında Sosyoekonomik Yaşam ve Din: Kripto Para Örneği*

Öz

Sosyoekonomik yaşam, kültürler ve inançlar açısından farklılık gösterebilmektedir. Sosyoekonomik yaşamın günümüzde hızlı bir şekilde gelişen dijitalleşmeden etkilenmemesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Dijitalleşme, sosyal hayatın çoğu alanında hükümlerini ilan etmiş durumdadır. Dijitalleşmenin etkisi özellikle de ekonomik alanda daha fazla olduğu aşikârdır. Bunun nedeni dijital gelişimin temelinde ekonomik gelişimin olmasıdır. Enformasyonel, küresel ve ağ örgütlemesine dayalı olan dijital ekonomik modellerden dolayı insanlar, geleneksel topluma nazaran daha fazla etkileşim içindedir. Böylece insanlar daha kapsamlı ve eşitlikçi bir zeminde iktisadi süreçlere katılarak reel bir rekabet ortamının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Teknolojik iletişim araçlarıyla, e-postalarla, network ağları ve inovatif yazılımlarla desteklenen ekonomik modeller, her geçen gün daha da güçlenmekte ve toplumsal yaşamın çoğu alanına sirayet etmektedir. Dijitalleşmenin ekonomik alana etkisi özellikle de din ve iktisadi hayat ilişkisinde önemli tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Dijital gelişmeler sonucu ortaya çıkan e-ticaret ve kripto para gibi yeni alışveriş biçimleri, dinin ekonomik yeniliğe yaklaşımı ile de yakından ilgilidir. Dijitalleşme ortamında din ya da dindarlar gelişen yeni ekonomik modeller ve kripto paraya karşı olumsuz bir tavır içinde olmalı mıdır? Dijitalleşmeyle birlikte dinin sosyoekonomik yaşamdaki rolü değişmiş midir? Sosyoekonomik yaşam ve din ilişkisinde kripto paranın işlevsel boyutu nedir? gibi soruların cevapları merak konusudur. Bu çalışmada, söz konusu bu problemler çerçevesinde araştırma yoluna gidilecektir. Bu çalışmadaki temel amaç, dijitalleşmenin hızla geliştiği bir ortamda yeni ekonomik modellerden kripto paranın sosyal hayattaki karşılığı ve bunun sosyal ve beşeri bir sermaye olarak da değerlendirilebilecek olan din ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu çalışmada yöntem olarak nitel yöntem, veri toplama aracı olarak ise mülakat tercih edilmiştir. Bulgulara göre görüşme yapılan kişilerin kripto parayı kullanırken dini endişelere maruz kaldıkları görülmüştür. Kripto paralarda yaşanan zararların dini hassasiyetlerin göz ardı edilmesiyle de bağlantılı olduğunu düşünenler olmuştur. Ayrıca katılımcıların bir kısmı kripto paranın dijitalleşme çağına önemli bir gerekliliği haline geleceği ve bu paraların zekât ve sadaka verebilme özelliğinin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Kripto paraların zekat ve sadaka verebilme özelliği kazanması durumunda toplumsal yardımlaşma ve paylaşmaya olacak katkısından dolayı dini açıdan da sosyoekonomik yaşama canlılık katacağına inanılmaktadır. Sonuç olarak kripto paranın yeni dünya düzeninde varlığını gün geçtikçe daha çok hissettireceği ve bunun dini sosyolojik boyutunun temellerinin atılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Yeni nesil para olarak ortaya çıkan ve birçok çeşidi bulunan kripto paraların genel ekonomik modeller doğrultusunda değerlendirilmesi ve dindarların da bu bağlamda endişelerini giderecek şekilde geliştirilmesinin yararlı olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sosyoekonomik Yaşam, Din, Dijitalleşme, Ekonomik Model, Kripto Para.

* Bu çalışma, 21-22 Ekim 2021 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Din ve Medya Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

Socio-Economic Life and Religion in the Scope of Digital Developments: The Cryptocurrency

Example*

Abstract

Socio-economic life may differ in terms of cultures and beliefs. Today, it is seen that it is impossible for socio-economic life not to be affected by the rapidly developing digitalization. Digitalization proclaims its dominance in most areas of social life, but especially in economic fields its effect is thought to be more different because economic development is the basis of the digital development. Due to digital economic models based on informational, global and network organizations, people interact with more people than in traditional society. Thus, people contribute to the creation of a real competitive environment by participating in economic processes on a more comprehensive and egalitarian basis. Economic models supported by technological communication tools, e-mails, networks and innovative software are getting stronger day by day and spread to most areas of social life. The effect of digitalization on the economic field prepares the ground for important discussions especially in the relationship between religion and economic life. New forms of shopping such as e-commerce and crypto money that emerged as a result of digital developments are closely related to the approach of religion to economic innovation. Should religion or religious people take a stand in the face of new economic models and crypto money developing in the digitalization environment? Has the sociological role of religion in socio-economic life changed with digitalization? What is the functional dimension of crypto money in the relationship between socio-economic life and religion? The answers to such questions are a matter of curiosity. In this study, research will be made within the framework of the problems whose answers are the subject of curiosity. The main purpose of this study is to reveal the equivalence of crypto money, one of the new economic models in social life, and its relationship with religion, which is human and social capital, in an environment where digitalization is rapidly developing. Methods used in this study are literature review, field research and interviews with people using cryptocurrency. According to the findings, it has been observed that people are exposed to religious concerns when using crypto money. There have even been those who think that the losses in cryptocurrencies are also related to ignoring religious sensitivities. As a result, crypto money will make its presence felt more and more in the new world order and this situation should be considered in terms of religious sociological dimensions. It is seen that it will be beneficial to develop the crypto money, which has emerged as a new generation money and has many types, in line with the general economic models and to be developed in a way that will eliminate the concerns of the religious in this context.

Keywords: Sociology of Religion, Cryptocurrency, Socioeconomic Life, Religion, Digitalization, Digital Developments, Economic Models.

Giriş

Dijital gelişmeler ile ekonomi arasındaki etkileşim karşılıklı işleve sahiptir. Teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme bir yandan ekonomiye merkezîyetçi bir karakter kazandırırken bir taraftan da ekonomiyi atomize etmektedir. Dijitalleşmeye hükmedebilen yazılımcılar, yatırımcılar ve şirketler yeni bir elit sermaye sınıfı ortaya çıkarmaktadır.¹ Bu yeni elit sınıf, toplumun çoğu alanına etki edebilmekte ve yeni ekonomik modeller deneyerek sermayesine sermaye katmayı

* This study was presented as a summary paper at the International Religion and Media Symposium held on 21-22 October 2021.

¹ Uğur Dolgun, *İletişim Sosyolojisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2017), 143.

hedeflemektedir. Böylece sosyoekonomik yaşamın içindeki her unsur yeniden geliştirilen ekonomik sistemlerden etkilenmekte ya da ekonomik sistemlere etki etmektedir. Burada etki unsuru olan toplumsal sermayenin en önemli unsurlarından birisi de dindir. Dinin küresel enformasyonla dönüşen yönü ya da dini inançlara dayalı toplumsal davranışlar, tüketim toplumunda önemli bir yatırım mecrası olarak görülmektedir. Küresel yatırımcıların piyasa alanını geliştirmek için dindar kişilerin tüketim alışkanlıklarını da göz ardı etmediği aşikârdır. Özellikle de dijitalleşme çağının sürekli olarak gelişmesi kripto para gibi birçok yeni ekonomik modeli ortaya çıkarmıştır. Böylece bu ekonomik modellerin dinle ilişkisi merak konusu haline gelmiştir. Dijital ilerlemeler sonucu gelişen e-ticaret ve kripto para gibi yeni alışveriş biçimlerinin, dindarların ekonomik yeniliğe yaklaşımı ile de yakından ilgili olduğu düşünülerek böyle bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşmenin hızla geliştiği bir ortamda yeni ekonomik modellerden kripto paranın sosyal hayattaki karşılığı ve bunun beşeri ve sosyal sermaye olan din ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu çerçevede çalışmada kripto para kullanmaya iten nedenlerin neler olduğu ve bunun dini inançlarla bağlantısı olup olmadığı tartışılacaktır. Dini hassasiyetlerin kripto para kullanma konusunda çekimserliğe yol açıp açmadığı ya da tam aksi yönde dini anlayışların bu konuda teşvik edici bir fenomen olarak görülüp görülmediği merak konusudur. Bu çerçevede, bazı örneklerden yola çıkarak kripto para kullananların dini bir endişe yaşamayı yaşamadığı ve aynı zamanda dinin kripto para kullanımındaki işlevinin ne olduğuna dair bazı sonuçlar ortaya koymayı hedeflemektedir. Kripto paranın geleneksel paraya göre hangi yönlerinin cezbedici olduğu ve buna dindarların yaklaşımının nasıl olduğunu araştırmak çalışmanın alt başlıklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada metot olarak nitel yöntem veri toplama aracı olarak ise mülakat ve katılımlı gözlem yöntemi tercih edilmiştir. Kripto para yatırımcılarından 20 kişiyle yaptığımız mülakatta deneklere aynı sorular sorulmuş ve bu soruların cevapları yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Ayrıca katılımcı gözlem yöntemine dayanarak deneklerin sorular karşısında gösterdikleri tepkilere de dikkat edilmiştir.

1. Dijital Gelişmeler ve Din

Dijitalleşme, ulaşılabilir bilgilerin ve var olan dokümanların, dosyaların, görsellerin, videoların ve diğer süreçlerin bir cihaz aracılığıyla sanal ortama aktarılması için kullanılan bir kavramdır.² Bilgiler veya veriler dijital mecraya aktarıldıkça daha modern ve yenilikçi bir bakış açısıyla hizmet vermeye başlamaktadır. Elektriğin kullanımının yaygınlaşması ile birlikte dijitalleşme kamuoyunda verilerin saklanması ve aktarılması konusunda önemli bir araç haline

² Daniel Chandler, Rod Munday, *Medya ve İletişim Sözlüğü*, trc. Babacan Taşdemir (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 83.

gelmiştir. Dijital veri depolama, ağ iletişimi, internet ve dijital ürünler biçiminde gelişen dijitalleşme süreci insan yaşamına birçok kolaylık getirmiştir. Dijitalleşme aynı zamanda bilgilerin, kâğıt, kalem, kitap gibi fiziksel ve geleneksel bir araca bağlı kalmaksızın internet verileri ile sanal ortamda sunulabilmesidir. Dijital gelişmelerle birlikte iletişim yolları farklılaşarak geleneksel yollardan uzaklaşmıştır. Geleneksel yöntemlerle elde edilen iletişim şekilleri analog seviyeden öteye geçmez iken, dijitalleşme sonucunda iletişim yöntemleri büyük ölçüde farklılaşmıştır. Dijital ortamdaki iletişimin verileri kolay şekilde depolanarak farklı cihaz ve iletişim kanallarına aktarılabilir. İletişim ve enformasyonun bütün yönlerini kapsayan dijitalleşme süreci toplum tarafından daha iyi anlaşılmakta ve küresel dünyanın vazgeçilmez haline gelmektedir. Dijitalleşme hayatın her alanında mevcut iken özellikle de medya ile daha çok karşımıza çıkmaktadır. Modern iletişim ağlarının ve araçlarının dijitalleşmesi, iletişimin de dijitalleşmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle de yazılı, görsel basının yanında gelişen sosyal medya, dijital ortamı gün geçtikçe daha da geliştirmektedir. Bu dijitalleşme süreci bütün kültürel alanları etkileyip dönüştürdüğü gibi dini alanı da etkilemiştir.³ Dijitalleşme aynı zamanda din ve ekonomi ilişkisinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dijitalleşme, dinin iktisatta tekelliliğe ya da serbest piyasa modeline neden olmuştur.

Adam Smith dini tekelliliğin doğru olmadığını dini alanda da serbest piyasa modelinin benimsenmesi gerektiğini savunarak serbest piyasa modelinde dinin önemine dikkat çekmiştir.⁴ Diğer taraftan Weber de sosyoekonomik yaşamda dinin önemine dikkat çekmiştir. Weber, dini yaşantılarla ekonomik yaşantıları karşılaştırarak dinsel yönelimlerin toplumsal değişmeyi sağlayabileceğini, toplumu ekonomik olarak ilerletebileceğinin sonucuna varmaktadır. Weber; Hollanda, İngiltere gibi birçok ülkenin modern çağa geçme sebebinin dini alanda yapılan reformlar olduğunu belirtmektedir. Özellikle de Protestan ahlakının ürettiği rasyonel düşünce modernite sürecini hızlandırmıştır. Weber'e göre mikro düzeyde modern toplumu etkileyen kapitalizmin temel özelliği rasyonelliğidir. Protestan ahlakının rasyonel olmasından ötürü kapitalizm ile örtüşmektedir. Weber, bir Protestan ile bir kapitalist arasında benzerlikler olduğunu her ikisinin de rasyonel eylemlerde bulunarak ideal tipe doğru ilerlediğini vurgulamaktadır. Weber burada üst anlatı olarak ortaya çıkan ekonomik modellerin temelinde dinin ya da dindarın rolünün ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.⁵ Çağımızda da üst anlatı olarak ortaya çıkan dijital ekonomik sistemlerde dini dışarıda bırakmanın mümkün olmadığı

³ Mehmet Akgül, "Dijitalleşme ve Din", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017), 202.

⁴ Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, trc. Haldun Derin (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kütür Yayınları, 1941), Erişim Tarihi: 18 Haziran 2021, https://turuz.com/storage/her_konu-2017/1683-Milletlerin_Zenginligi-Adam_Smith-Xeldun_Derin-1167s.pdf

⁵ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, trc. Emir Aktan (Ankara: Alter Yayınları, 2011), 109.

görülmektedir. Akgül'ün de belirttiği gibi dünya çapında bilgisayar ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte çeşitli dinlere mensup kullanıcılar da internet ve bilgisayarı dini gerekçelerle kullanmaya başlamıştır. Seksenli yıllardan itibaren internet tabanlı ağlarda dini siteler kurulmuştur. Dijital ortamda çoğunlukla dini ve etik konular üzerinde yoğunlaşan bilgi alışverişi sağlayan dini siteler dolaşıma girmiştir. Bununla birlikte birçok dinin mensubu dijital platformlar üzerinde sanal mabetler açmıştır. Farklı dinlere ait gruplar dijital ortamla tanışınca kendi dini görüşlerini yaymak için oldukça yararlı olduğunu fark edip onu kullanmaya devam etmişlerdir.”⁶

Son dönem gelişmelerle birlikte sosyal medyanın yayılmasıyla dijital alanda dini paylaşımlar gittikçe artmıştır. Diyanet hutbeleri ve ibadet vakitlerinin dijital ortamda paylaşılması bu alandaki temel ihtiyacının farkında olunduğunun ve bu anlamda toplumdan bir talep olduğu görülmektedir. Ayrıca hacı adaylarının kuralarını elektronik ortamda gerçekleşmesi gelenekleşmiş bir dijital anlayıştır. Dijital alanda birçok resmi veya sivil kurumlara ait dini paylaşım blokları olduğu gibi yer yer dijital alan bir tebliğ aracı olarak da kullanılmaktadır.

2. Dijitalleşme ve Sosyoekonomik Yaşam

Teknoloji ile birlikte gelişen bankacılığın yeni özellikleri, artan bir sermaye birikimine yol açmıştır. Tüketimin küreselleşmesi ve hızlı bir tüketim alışkanlığın gün geçtikçe artması dijitalleşmenin hayati etkisinin en fazla ekonomide belirginleşmesine sebep olmuştur. Dijitalleşmenin toplum üzerindeki etkisi çoğunlukla ekonomik temellere dayanmaktadır. Burada ekonomi, dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmenin taşıyıcısı, geliştiricisi ve yaygınlaştırıcısı konumundadır. Makro iktisadi yönelimler açısından da ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyelerinin teknolojik gelişmelere bağlı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Kapitalist ve emperyalist gibi büyük ölçekli ekonomik dinamizmlerin en önemli taşıyıcılardan birisi dijital teknolojilerin gelişmesi olmuştur. Teknolojinin gelişmesi sanayi toplumunun gündelik yaşamının her yönüyle gelişmesini sağlamış ve bunu kapsamlı bir şekilde devam ettirmiştir. Özellikle de günümüzde toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir boyutu haline gelen dijitalleşme veya medyalaşma sosyoekonomik yaşam tarzlarını değiştirerek kripto para gibi yeni ekonomik analiz biçimlerini ortaya koymuştur. Dijitalleşme, ekonomik hayatta zaman ve mekân anlayışlarını değiştirerek çalışma yaşamı ve buna bağlı olarak gündelik alışkanlıkları da dönüştürmüştür. Teknolojinin gelişmesiyle sosyoekonomik yaşam geleneksel toplumların kullandığı meteorolojik yapı yerine zaman ve hız odaklı hale gelmiştir. Sanayi ve fabrikalarda kullanılan teknolojiler dakikaya hatta saniyelere göre ayarlanmış kısa süre içinde yüz binlerce ürüne ulaşma imkânı sağlamıştır.

⁶ Akgül, *Dijitalleşme ve Din*, 202-204.

Sanayinin temel özelliklerinden biri de iki taraflı bir etkiye sahip olmasıdır. Hem insan birikimi hem de sermaye birikimini besleyecek şekilde bütünsellik arz etmektedir. Marx'ın da belirttiği gibi geleneksel ve feodal toplumların yaşam biçiminden farklı olarak sanayi toplumu, üretimdeki teknolojik gelişmelerle ilerleyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kapitalist sanayi unsurları dijital veya teknolojik gelişmelerle işlevsellik kazanacağını böylece işbölümü, uzmanlaşma ve eşgüdüm oluşturmaktadır. Üreticinin veya işverenin üst düzeyde verim alması ancak teknolojik gelişmelerle mümkün olabilecektir.⁷ Sanayi devriminden sonra hızlı bir şekilde gelişen yeni enformasyon süreç daha güçlü teknolojilerin üretimine katkıda bulunmuştur. Özellikle de dijital medyada gelişen yeni enformasyonel teknolojiler örgütlenmiş ağlar oluşturarak toplumsal faaliyet alanları ile insanların gündelik yaşamlarındaki etkinliklerin çoğunda ilk sırasında yer almaya başlamıştır. Bu durum yeni ve döngüsel bir ekonomik sistem ortaya koymuştur. Yeni ekonomik sistem olarak adlandırılan bu yeni yapı enformasyonel, küresel ve ağ örgütlemesine dayalıdır.⁸

İktisadi eylemler ya da ekonomi, toplumun yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduklarını ürettiği, tükettiği ve alışverişini yaptığı kaynaklarla ilgili sistemlerdir. İnsanlık tarihi boyunca ekonominin işleyişini düzenleyen farklı yöntemler ve kurallar geliştirilmiştir. Ekonomi, "doğal hukuk" kapsamında anlam kazanan toplumların sosyal ilişkileri sonucunda oluşan ve yapılaşan ilkelere göre yürütülen kurumsal bir alandır. Küreselleşme ile birlikte yaşama stilleri, damak zevkleri, tüketim şekli ve eğlence kültürü küresel bir genişliğe geçmiştir. Neo-ekonomik yapılanmalar toplumdaki sosyoekonomik ilişkileri toplumdaki yapıya göre değiştirmiştir.⁹ Üreticiler, ticari rekabetin arttığı küresel ortamda elinde bulunan sermayeye her alanda piyasa bulmak istemektedir. Onun için de üretici markasını iyi bir şekilde reklamlarla tanıtmaya çalışmaktadır. Üretici, reklamları mizah, korku, eğlence ve din ile sunarak gelenekleri ve toplumsal değerleri modernleştirerek markayı ekonomik sisteme dâhil etmektedir. Üreticinin global dünyada yerini korumak ve daha çok kişiye ulaşmak için reklam yapması kaçınılmazdır. Bunun için de reklamlar yapılırken gelenek, görenek, milli değerler ve kimlikler göz önünde bulundurulur. Kimliğin birçok unsuru ile birlikte dini unsurun da olması üreticinin dini hassasiyetleri düşünerek reklam yapmalarına ve piyasayı ona göre organize etmelerine yol açmaktadır. Dini semboller, insanların yaşamında dinsel kimliğin bir ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Toplumda bu sembolleri reklam ve pazarlama uygulamalarında kullanmaları

⁷ Dolgun, *İletişim Sosyolojisi*, 147.

⁸ Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı - Ekonomi Toplum ve Kültür* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 245.

⁹ Hüsnü Ezber Bodur, "Küreselleşme ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 212-218.

dini kimliğin yansıtılması demektir. Bu doğrultuda kişi ait olduğu dinsel kimliğini gördüğünde olumlu bir duygu içine girmekte kendine yönlendirilen mesajı benimsemesi kolaylaşmaktadır. Dolayısıyla reklamlarda dini mesajların kullanılmasındaki amaç tüketicinin ilgisini reklama çekip üreticinin sermaye birikimini devam ettirmek ve global markayı yerel tüketiciye yakınlaştırmaktır.¹⁰

Din ve ekonomik faaliyetler insanların sosyolojik hayat prensibinden dolayı hep var olmuştur. Dinin toplum hayatında önemli bir realite olduğu, toplumun da yaşamını devam ettirebilmesi için ekonomik faaliyetlerde bulunması, dinsel ekonomik problemlerin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Ekonomi ile din ikilisi sosyolojinin tezahürleri olduklarından hep ilişki içinde olup ekonomik sermaye dini sermayeyi, dini sermaye de ekonomik sermayeyi geliştirmiştir. Aynı zaman da teknolojik gelişmeler de ekonomik faaliyetleri geliştirmekte ekonomi de teknolojinin daha hızla ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Teknolojideki hızlı ilerleme dini alanda bilginin ekonomik maliyetini düşürmüş ve dini bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Televizyon gazete gibi iletişim araçları dini alanda insanların bilgilerinin yükselmesine katkı sağlamıştır. Hatta dünyanın ilk radyo yayını dini yayın olmuştur. Yani teknolojik iletişim araçları dini bir canlanmaya katkı sağlamış ancak bu da dini değerlerin ne kadar doğru şekilde katkı sağladığı probleminin ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹¹

“Teknoloji ile hızla gelişen yazılı ve görsel basın, egemenliğini büyük ölçüde sosyo-kültürel unsurların varlığıyla devam ettirmektedir. Sosyo-kültürel dini değer taşıyan Ramazan ayında görsel ve yazılı basının toplumun taleplerine ilgisiz kalması hem ekonomik kaygıyı artırır hem de reyting konumunu riske etmiş olur. Bundan dolayı Ramazan ayında televizyon ve gazetelerde Ramazan’a özel programların olması medya için kaçınılmaz bir durumdur. Üreticiler toplumun hassasiyetini düşünerek Ramazan ayı ve bayramı gibi bazı dönemlerde tüketici sayısını artırmak için reklamlarda dini semboller kullanarak dindar kesimi de kendi tüketim topluluğuna çekmeyi amaçlamaktadır. Ramazan ayında Müslümanların oruç tutmasından dolayı gün boyu aç kalmaları bu yüzden kaliteli ve iyi beslenmek istemeleri çığınca alışveriş yapmalarına sebep olmaktadır. Üreticiler bu tüketim çılgınlığını düşünerek kendilerine daha fazla pay bulmak için Ramazan ayına yönelik reklamlar yayınlarlar. Normal zamanlarda Müslümanların çekimser durduğu faizli

¹⁰ Gülay Öztürk, “Reklamlarda Dinsel Sembollerin Kullanımı”, *Medya ve Din Kitabı*, ed. Mete Çamdereli (İstanbul: Köprü Yayınları, 2014), 317.

¹¹ Ömer Demir, *Din Ekonomisi, İnanç Zenginlik ve Mutluluk* (Ankara: Sentez Yayınları, 2013), 182.

krediler ve bilimsel olarak çok tüketilmesi sağlığa zararlı olduğu bilinen Coca-Cola gibi sektörlerin Ramazan reklamları yayınlamaları da bir hayli dikkat çekicidir.”¹²

2.1. Geleneksel Paranın Evrimi Yeni Ekonomik Modeller ve Kripto Para

Para, mallar veya hizmetlerin değişimi esnasında üçüncü bir değişken olarak devreye giren alışverişlerin gerçekleşmesine imkân sağlayan bir araç durumundadır. Bu araç, hesap ve değer birimi işlevini yüklenerek insanlar arasında hizmetlerin daha kolay gerçekleşmesini sağlamaktadır. Paranın tarihine baktığımızda MÖ 7. yüzyıllarda madenlerin darp edilmesiyle ortaya çıktığı ve kâğıt olarak dolaşıma girmesinin ise MS 7. yüzyıllarda Çin’de gerçekleştiği bilinmektedir. Madeni paraların değerlerinin saklanması için kayıt altına alınan senetlerden yola çıkılarak üretilen kâğıt paralar merkezi hükümetlerin para basımında tekel oluşturarak devlet paralarının basılmasına başlanmıştır. Marco Polo gibi gezginler sayesinde dünyanın birçok kıtasında kâğıt para banknotların tanıtımı sağlanmış böylece kâğıt paralar ticaretin ve ekonominin dönüşümünde önemli bir rol üstlenmiştir.¹³ Özellikle on sekizinci yüzyıldan sonra gelişmeye başlayan sanayi ile birlikte madeni ve kâğıt paranın ticarete ve alışverişte kullanılması kaçınılmaz olmuştur. Geleneksel dönemdeki takas gibi ekonomik biçimlerinde malın net karşılığının olmaması malın dengi ile değişiminin bire bir mümkün olmaması birçok dezavantajı içermektedir. Bu tür sorunların çoğu banknot parayla ortadan kalkmıştır. Sanayi sonrası toplumda arka arkaya gelen devrimsel gelişmeler ve bu gelişmenin ortaya koyduğu dijitalleşme süreci yeni bir ekonomik sistem için gerekli maddi alt yapıyı oluşturmuştur. Bankacılık sisteminin gelişmesi, döviz, küresel ekonomik sermayenin sürekli el değiştirmesi birçok alternatif ekonomik model oluşturmuştur. Bu ekonomik modellerden bir tanesi de ağ toplumunun geliştirdiği ve sanal para olarak da ifade edilen kripto paralardır.

Genel olarak paranın değişim sürecine baktığımızda mal takası ve madeni paralar, kâğıt paralar, krediye dayalı paralar/dijital paralar olmak üzere üç çeşit para karşımıza çıkmaktadır. Son olarak dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ağ toplumunda kullanılmaya başlanan kripto paralar, krediye dayalı paraların devamı olarak görülmektedir.¹⁴ Şifreli ya da kripto paralar, hizmet ve mal alış ve satışlarında imkân sağlayan, dijital ve küresel olan, çevrimiçi ve merkezî olmayan ve Dünya Merkez Bankası tarafından tanınmayan bir para birimidir. 2009’da Satoshi

¹² Nihat Oyman, “Yazılı ve Görsel Basında Din”, *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu E-Kitabı* (Gaziantep, 6 Mayıs 2016), 926.

¹³ Halkbank Arşivi, Paranın Tarihi, Erişim Tarihi: 28 Ağustos 2021
<https://www.halkbank.com.tr/tr/blog/finans/paranin-tarihi.html>

¹⁴ Hasan Doğan, “İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2, (Eylül 2018), 225-253.

Nakamoto tarafından geliştirilen Bitcoin, ilk kripto para olarak bilinmektedir. Sonrasında kripto para sayısında gün geçtikçe artış olmuştur. Kripto paralar kuvvetli şifrelemeler olan kriptografi ile birbirine bağlanarak kullanıcı ve hesap bilgilerini belli kodlara dönüştürerek daha güvenli bir kullanım sağlamaktadır. Kullanıcı bilgilerini kodlarla matematiksel algoritmalara dönüştüren bu şifreleme yöntemi blockchain sistemini oluşturmaktadır. Bu sistem kripto parayı çevrimiçi ve mobil bankalardan ayıran önemli bir güvenlik sistemidir. Blockchain sistemi sayesinde kullanıcıların bilgileri, cüzdan bilgileri ve para alışverişleri çeşitli bloklarla kodlanmaktadır. Güvenliği sağlayan bu şifrelemeden dolayı blok bağlantısına erişim yalnızca hesap sahibi tarafından gerçekleştirilmektedir. Kripto paraları küresel merkezi müdahalelerden uzak tutan ve bağımsız kılan blockchain dijital teknolojisidir.¹⁵ Geliştirilen Blockchain teknolojisi ile ortaya çıkarılan Bitcoin, Ethereum, Binance Coin, Tether, Dogecoin, Neo, Cordano, Chiliz gibi belli bir merkeze bağlı olmayan 9 bine yakın kripto para bulunmaktadır. Kripto para analiz şirketi CoinMarketCap verileri, kripto paraların toplam piyasa hacminin 3 trilyon dolara yaklaştığını göstermiştir. Verilere göre tüm dünyada 80 milyona yakın kripto para cüzdanı olduğu Türkiye’de ise 3,5 milyona yakın kripto para cüzdanının bulunduğu düşünülmektedir.¹⁶ Bir paranın tekrar tekrar harcama olasılığını engellemek için işlemlerin kontrolünü yapan merkezi bir otoritenin olmamasının kripto para hesaplarının kullanımının güvenlik zaafı oluşturabileceği düşünülmektedir. Ancak bu paraların blockchain ile şifrenmesi, şifreleme sistemi açısından diğer bütün paralardan daha güvenli olduğunu göstermektedir. Kripto paralar herhangi bir ülkenin bankası ile ilişkili olmadığından ülkelerde olabilecek olumsuz ekonomik durumlardan etkilenmesi de söz konusu değildir. Kripto para hesaplarının dondurulamaması ve hesaba el konulamaması daha özgür, serbest ve güvenli bir ekonomik model sunmaktadır. Ancak kripto paraların, küresel çapta zengin olan Elon Musk gibi yatırımcıların elinde olmasının da birçok güvenlik problemi oluşturduğu ortadadır. Elon Musk’ın kripto para piyasasını sarsmak ve kâr elde etmek için sosyal medya hesaplarında yaptığı ileri geri açıklamalar kripto para yatırımcısının canını sıkımsı ve birçok yatırımcı zarar etmesine rağmen kripto para hesaplarından parasını geri çekmiştir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda kripto paraların da online bankacılık ve matbu paralarda olan bazı güvenlik risklerini taşıdığı ancak şifreleme sisteminden dolayı onlardan daha güvenli olduğu aşikardır.

¹⁵ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Kripto Para Araştırma Raporu, Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi (Ankara: 2020), 5-11. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/kripto-para-raporu-5f11dfe709c25.pdf>

¹⁶ Euronews, “Bitcoin Rallisi Kripto Paraların Toplam Piyasa Hacmini Tekrar 2 Trilyon Doların Üzerine Çıkardı”, Erişim: 30 Ağustos 2021, <https://tr.euronews.com/2022/03/29/bitcoin-rallisi-kriptoparalar-n-toplam-piyasa-hacmini-tekrar-2-trilyon-dolar-n-uzerine-c-k>

3. Kripto Para Yatırımcılarının Yaklaşımları ve Din İlişkisi (Bulgular)

Bu çalışma, kripto para yatırımcılarının yatırımlarında dinin etkisinin ve sosyal işlevinin ne tür değişkenlere bağlı olduğu ve dinin iktisadi değişkenlere etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın evrenini, Türkiye'deki aktif olarak kripto para yatırımı yapan bireyler oluştururken örnekleme ise kripto para yatırımcılarından 20 denek oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'de kripto para yatırımcılarına yönelik olarak mülakat soruları hazırlanmış ve katılımcılara bu sorular sorulmuştur. Araştırmada kullanılan mülakat iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kripto para yatırımcılarının demografik özellikleri yer alırken ikinci bölümde yatırımcıların kripto parayı neden kullandığı ve kripto paranın dinle ilişkisinin ne olduğunu ortaya koyan sorular yer almaktadır. Mülakat rastgele seçilmiş kişilerle değil kripto para kullandığını söyleyen bireylerle yapılmıştır. Mülakat, katılımcılarla yüz yüze ve yapılandırılmış görüşme tekniğiyle olmuştur. Ayrıca katılımcıların isimleri araştırmacı tarafından değiştirilerek takma isim kullanılmıştır.

Tablo 1. Mülakatta Katılan Kripto Para Yatırımcılarının Demografik Özellikleri

Birim	Birim Tanımı	Frekans	Yüzdeler
Cinsiyet	Kadın	2	%10
	Erkek	18	%90
Yaş	20 yaş aşağısı	0	%0
	20 ve 30 yaş arası	14	%70
	30 ve 40 yaş arası	6	%30
	40 yaş üstü	0	%0
Eğitim Durumu	İlköğretim	0	%0
	Ortaöğretim	3	%15
Durumu	Lisans	12	%60
	Yüksek lisans	3	%15
	Doktora ve sonrası	1	%5

Tablo 1'de görüldüğü gibi mülakat yaptığımız kripto para yatırımcılarının %90'ı erkek, %10'u ise kadındır. Yaş grupları açısından değerlendirildiğinde yatırımcıların %70'i 20-30 yaş aralığı %30'u 30-40 yaş aralığındadır. 20 yaş altı ve 40 yaş üstü çok fazla yatırımcının olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar bize kripto para kullanımının belli bir yaş aralığında kümüle olduğunu göstermektedir. Tablo 1'de dikkat çeken bir diğer önemli veri ise yatırımcıların eğitim durumlarıdır. Kripto para yatırımcıların %15'i ortaöğretim, %60'ı lisans, %15'i yüksek lisans %5'i doktora ve sonrası eğitime sahip olduğu görülmüştür. Yatırımcılar arasında lisans düzeyinde kamu görevlilerinin olduğu dikkat çekicidir. Kamu görevlilerinin kazandıkları paraları yeterli

bulmaması kamu görevlileri arasında kripto parayla kolay yoldan para kazanacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır

Deneklere “Kaç yıldır kripto para kullanıyorsunuz?” diye sorduğumuzda deneklerin %20’si 2 yıl, %80’i ise 1 yıl cevabını vermiştir. Ayrıca bu denekler günlük olarak defalarca kripto para hesaplarına ve cüzdanlarına bakıp gerekli işlemleri takip ettiklerini ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan Ercan, Cuma namazı hutbeleri uzadığı zamanlarda bile hutbeyi dinlerken kripto para hesaplarını kontrol ettiğini söylemiştir. Kripto paranın her an yatırımcısının kontrolünde olabileceği gibi en ufak bir ihmalin birçok maddi zarara sebep olabileceği aşikârdır.

Tablo 2. En Çok Kullanılan Kripto Para

Birim	Birimin Tanımı	Frekans	Yüzdellik
Kripto Paralar	Bitcoin	18	%90
	Ethereum	18	%90
	Binance Coin	10	%50
	Tether	10	%50
	Dogecoin	8	%40
	Neo	7	%35
	Chiliz	16	%80
	Cordano	9	%45
	Diğer	11	%55

Görüşmeye katılan deneklere sorulan “Hangi kripto paraları kullanıyorsunuz?” sorusuna karşılık katılımcıların %90’ı Ethereum ve Bitcoin demiştir. Bu iki paradan sonra en çok kullanılan kripto para yeni olmasına rağmen Chiliz olmuştur. “Neden bu paraları kullanıyorsunuz?” sorusuna karşılık olarak katılımcıların çoğunluğu kullanılan paraların yatırım güçlerinin fazla olması ve kâr oranlarının yüksek olduğu cevabını vermiştir. Bu cevaplar kripto para yatırımcılarının iktisadi davranışları hakkında birçok bilgi sunmaktadır. Örneğin insanların kolay yoldan para kazanma isteği ve ekonomik sıkıntıların yatırımcıların kripto parayı tercih etme eğilimi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Nitekim katılımcılar, birçok sorunun cevabında daha fazla para kazanmayı istediklerini, ayrıca günlük hayatta bir işte çalışarak elde ettikleri kazançlarının aile harcamalarına yetmediğini belirtmişlerdir.

Deneklere yönelttiğimiz “Kripto parada kâr ve zarar durumunuz nedir?” sorusuna verilen cevapların oranı ise şöyledir: Katılımcılardan %20’si çok zarar ettiğini, %15’i çok kâr ettiğini, %25’i çoğu zaman kâr ettiğini bazen zarar ettiğini, %40’ı ise çoğu zaman zarar ettiğini bazen de kâr ettiğini ifade etmiştir. Bu oranlara baktığımızda durumun geleneksel iktisadi durumdan çok da farklı olmadığı kâr ve zarar risklerin kripto parada da olduğu görülmektedir. Katılımcıların kâr ve zarar oranına baktığımızda zarar edenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ancak zarar

edenlerin bir gün çokça kâr edip bu zararlarını karşılayacaklarına inandıklarını ifade etmeleri, kripto paranın katılımcılar açısından bir umut vaat ettiğini ortaya koymaktadır.

Kripto para ile din ilişkisi konusunda açıklama yapmak isteyen Kübra: “Kripto para bir kumar değildir. Paranın hisseye dönüşme halidir. İyi bir tüccar gibi kripto para kullanımına hakimsen iyi bir kazanç elde edersin, kötü bir tüccar gibi işten anlamıyorsan ve kripto para gündemini takip edemiyorsan o zaman kaybedersin.” diyerek kripto para kullanımının meşruluğunu dile getirmiştir. “*Kripto paraları kullanırken dini anlamda bir endişe yaşıyor musunuz?*” sorusuna karşılık katılımcıların %80’i “Hayır” %20’si ise “Evet” cevabını vermiştir. Hayır cevabını verenlerin çoğunluğu kripto paraların son çağın kaçınılmaz bir ekonomik sistemi olduğundan dolayı bu ekonomik modelin toplumsal bir zorunluluğa dönüştüğünü ifade etmiştir. Katılımcılar, dijitalleşmenin sürekli olarak gelişmesiyle birlikte bütün dünya ekonomisinin bu yönde tecride maruz kalacağını, dijital ekonomik modellere sırt çeviren ekonomilerin geride kalacağını ve çağa ayak uyduramayacağını ifade ederek dinin de bu tür gelişmelere engel olmadığını ve olamayacağını dile getirmişlerdir. Katılımcılardan Mustafa: “Büyük ihtimalle yakın ileri dönemde insanlar kripto para ile zekât ve sadaka gibi ibadetlerini bile yerine getirebilecektir. Hatta MÜSİAD gibi muhafazakar ekonomik topluluklara dahil olan dindar yatırımcılar, sermaye kaybını önlemek adına kripto para gibi yeni ekonomik modellere çekimser durmayacaklardır. Nitekim muhafazakar yatırımcılar arasında kripto paraları kullananlar da vardır.” Kendisinin de bu yatırımcılardan biri olduğunu ifade ederek işin ciddiyetine dikkat çekmiştir. Diğer yandan “Kripto para kullanırken dini anlamda bir endişe yaşıyor musunuz?” sorusuna “Hayır” cevabını veren bazı katılımcılar ise kripto paranın akıbetinin belirsizliği ve kripto paraların merkezi devletler ve bankalar tarafından kontrol edilmediği için bir emek sömürsüne sebep olabileceğinden yakınmışlardır. Sömürü sebebiyle ortaya çıkacak emeksiz yatırımın, toplumun sonunu bile getirebileceğini ve bu anlamda emeksiz yatırımın bir taşıyıcısı olmanın dinen bir vebal yükleyeceğinden dolayı kripto paraları dikkatli ve kurallarına göre kullanmak gerektiğini ifade etmişlerdir.

“*İnancınız gereği kripto paraları kullanmak neden doğrudur ya da doğru değildir?*” sorusuna katılımcılar spesifik cevaplar vermekten geri durmamışlardır. Katılımcıların %100’ü inançlı olduğunu ifade ederek %40’ı düzenli olarak ibadetlerini yaptıklarını, %35’i Cuma namazı ve Ramazan orucu gibi ibadetleri yerine getirdiğini %25’i ise inançlı olduğunu ancak pratik ibadetlere çok yatkın olmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kripto para kullanmanın dini açıdan bir endişeye sebep olduğunu ancak bunun dinen bir sakıncası olamayacağını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan Eyüp: “Din hayatın kendisidir. Sürekli olarak gelişen iktisadi hayattan dini soyutlamak doğru değildir. İslam dini güncel ve değişime engel

değildir. Din, daha çok topluma ve bireye sürekli olarak zarar veren şeyleri engeller bu bağlamda kripto para yeni dünyanın güncel parasıdır. Dinin bunu engelleyecek bir argümanı olmamalıdır.” diyerek kripto para kullanımının dini açıdan bir problem oluşturmadığına inandığını belirtmiştir. Diğer bir katılımcı olan Erkan: “kripto paraların grafik ve analizler doğrultusunda bilimsel ve ileri teknolojilerle kusursuz bir şekilde ortaya koyulduğu için haram veya yanlış olabileceğini düşünmediğini” ifade etmiştir. Kripto para kullanımının doğru olmadığını düşünen yatırımcılardan Melis: “Eğer kripto paralar bir kontrol mekanizmasına dayandırılıp geleneksel paralar gibi tamamen bir emeğin karşılığı olan bir yatırıma dönüştürülebilirse o zaman dini açıdan da kullanımı bir problem oluşturmayacaktır.” diyerek kripto paraların kullanımının neden doğru olmadığını gerekçelendirmiştir. Neticede sosyoekonomik yaşamın önemli bir parçası haline gelen dijitalleşmenin sonuçları olarak görülen kripto paraların kullanımı da toplumsal bir zorunluk olarak görülmektedir. Bu da din, dijitalleşme ve sosyoekonomik yaşamın iç içe geçişlerini örneklendirerek bir üst ve alt yapı bütünleşmesini ortaya koymaktadır.

“Kripto paralar dini açıdan sosyoekonomik yapıya nasıl bir katkı sağlar?” Sorusuna karşılık olarak katılımcıların tamamı olumlu yaklaşmışlardır. Katılımcılardan Sena: “Başka paralar veya altın ne kadar dini açıdan sosyal ekonomik yapıya katkı sağlarsa kripto paralar için de durum farklı değildir.” Mehmet: “Kripto paralar kazanç ve imkân eşitliği sağlayarak insanların daha güvenle yatırım yapabilmesini sağlayacaktır.” demiştir. Erol: “Kripto paralarda zekât ve sadaka verebilme özelliği olsa toplumsal yardımlaşma ve paylaşma açısından daha iyi olur.” demiştir. Dolayısıyla katılımcıların cevaplarında kripto paranın dini açıdan sosyoekonomik yaşama canlılık katacağına inanıldığı görülmektedir.

“Sizce dini bir kripto para olması gerekir mi? Neden?” sorusuna katılımcıların tamamı olumsuz yönde cevap vermiştir. Katılımcılar, dini bir paranın varlığının hele hele dini bir kripto paranın varlığının onu kullanan dindar insanların küresel yatırıma entegre olmalarını engelleyeceğini ve yatırımdan daha çok zarara sebep olacağını düşünmektedir. Nitekim dinin insanların bile bile zarar etmesini istemediğini ve bir dini kripto paranın varlığının da toplumsal dışlamaya sebep olacağından dolayı katılımcılarda dini açıdan da hoş görülmeceği kanaati oluşmuştur. Yatırımcılardan Muhittin “Dini bir para ya da yatırım aracı yok piyasada. Başka dinlere ait olduğunu da duymadım. Bu yüzden dini bir kripto para olması da makul değildir. Dini kripto para diye bir kavram olamaz. Kripto paraların hepsi aynı şekilde işler.” diyerek dini bir kripto paranın olmaması gerektiğini savunmuştur. Yatırımcılardan Mehmet: “Normal hayatı dinden ayırmak doğru değildir. Din hayatla iç içedir. Ondan dolayı özel bir dini kripto para olmasına gerek yoktur.” diyerek illaki din adı altında bir kripto paranın olmasının çok da anlamlı olmayacağını ifade etmiştir. “Sizce dini bir kripto para olması gerekir mi?” sorusu dindarların elektronik işlemlerde

gerçekleşen yatırım araçlarına mesafeli duruşları sebebiyle sorulmuştur. Nitekim bankalar muhafazakâr kesimin belli endişelerinden dolayı normal bankalara alternatif katılım bankaları açmıştır. Normal bankalara endişeyle bakan yatırımcılar katılım bankalarına yönelmiştir. Ancak kripto para konusunda katılımcı yatırımcılar normal kripto paralara alternatif bir dini kripto para olmasını istememiştir. Buna en büyük sebep olarak da küresel sermayeye entegre olamama endişesi olduğunu söylemişlerdir.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Sosyoekonomik yaşam ve din ilişkisinin tarih boyunca farklı biçimlerde ve farklı argümanlarla şekillendiği bilinmektedir. İnsanlara hem inanç hem de davranış kazandırmayı amaçlayan dinler birçok alanda olduğu gibi iktisadi alanda da tutum ve tercihlerin değişmesinde etkili olmuştur. Gerek büyük dinler, gerek yerel dinler insanların sosyoekonomik yaşamında önemli etkilere sahip olmuştur. Din, bazı dönemlerde tekelcilik bazı dönemlerde ise ekonomik bir araç olarak da kullanılmıştır. Yani tarih boyunca toplumsal değişimlerin çoğunda dini görmek mümkündür. Çağımızın en önemli gelişmelerinden biri olan dijitalleşmede din ve ekonomi ilişkisi azımsanmayacak seviyededir.

Teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve dijitalleşmenin gelişmesi hem ekonomik modellerde hem de dindarlıklarda dönüşümlere sebep olmuştur. Enformasyon teknolojileriyle gelişen ağ toplumunda tüketim alışkanlıkları ve dindarlığın biçimleri değişmiş ve bu bağlamda yeni toplumsal yapı ve yeni ekonomik modeller ortaya çıkmıştır. Bilişim ve bilgisayar teknolojilerini bir araya getiren dijital buluşmalar, kısa sürede birçok yatırım alanı açmıştır. Özellikle sosyal medya ortamındaki sanal alışveriş biçimleri, sanal marketler ve kripto para bunlardan başlıca örneklerdir. Bu yatırım alanlarının çoğu bir dijitalleşme emperyalizmi doğrultusunda yol almaya başlamıştır. Dijitalleşme emperyalizminin ulusların medya iletişimini kullanarak ekonomik alanı denetim ve tahakküm altına aldığı ve birçok küresel bulanıma yol açtığı zamanlar da olmuştur. Dijitalleşme emperyalizminin gölgesinde ortaya çıkan kripto paralar her ne kadar merkezi bir devlet sisteminin kontrolünde olmasa da bu defa küresel zengin bireylerin kontrolü altında gelişmiştir. Nitekim merkezi ve küresel güçlere sahip olan birçok ülke, geleneksel ve krediye dayalı paranın yanında dijital parayı da kullanacaklarını duyurmuşlardır. Dijitalleşme emperyalizminin bir meta-anlatı olarak geliştirdiği tüketim alışkanlıklarına dinin dahil olmaması düşünülemezdi. Yeni tüketim alışkanlıklarında geliştirilen her alanda din ve dindarların tercihlerine dayalı yaklaşımlar, dijitalleşme sonucunda ortaya çıkabilecek her ekonomik modelde dinin yer almasına zemin hazırlamıştır. Postmodern çağın ağ toplumunda gelişen kripto para piyasasında da dinin dolaylı yoldan ya da doğrudan birçok etkisi olduğu görülmektedir.

Yaptığımız araştırmada kripto para yatırımcılarının yatırımlarında dinin etkisinin ve sosyal işlevinin birçok değişkene bağlı olduğu ve dinin sosyoekonomik yaşama katkısının olduğu belirlenmiştir. Bu katkılar daha çok iç motivasyondan kaynaklı olarak ortaya çıkan katkılardır. Diğer yandan katılımcıların dile getirdiği, kolay yoldan para kazanma ve ekonomik sıkıntılar gibi nedenler, yatırımcıların kripto parayı tercih etme eğilimi üzerindeki etkisinin inanca dayalı iç motivasyonun önüne geçtiği görülmektedir. Katılımcıların kâr ve zarar oranına baktığımızda zarar edenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ancak zarar edenlerin Allah'ın yardımıyla bir gün çokça kâr edip bu zararlarını karşılayacaklarına inandıklarını ifade etmelerinin, onları inanç anlamında rahatlattığı görülmüştür. Hatta kripto paralarda zarar eden bazı katılımcıların “İnşallah, Allah'ın izniyle kripto para yükselecek ve yatırım yapmayanlar da pişman olacak.” diyerek dua niteliğinde temennilerde bulunmaları yatırımcılarda, olumsuz giden durumlar karşısında Tanrı'nın adaleti ve haklılığını savunma, refleksi olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların geneli kripto para gibi yeni ekonomik modellere sırt çeviren ekonomilerin geride kalacağını, çağa ayak uyduramayacağını ifade ederek dinin de bu tür gelişmelere engel olmadığını ve olamayacağını dile getirmişlerdir. Muhafazakar ekonomik topluluklara dahil olan dindar yatırımcılar, sermaye kaybını önlemek adına kripto para gibi yeni ekonomik modellere çekimser durmamaları gerektiğini savunmuşlardır. Diğer yandan kripto para kullanan yatırımcılar arasında dini hassasiyetlerden kaynaklanan birtakım endişelerin de olduğu görülmektedir. Bu katılımcılar kripto paranın akibetinin belirsizliği ve kripto paraların merkezi devletler ve bankalar tarafından kontrol edilmediği için bir emek sömürüsüne sebep olabileceğinden yakınmışlardır. Sömürü kaynaklı olarak ortaya çıkacak emeksiz yatırımın, toplumun sonunu bile getirebileceğini ve bu anlamda emeksiz yatırımın bir taşıyıcısı olmanın dinen bir vebal yükleyecekleri yolunda endişe yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dinen kripto para kullanımının doğru olup olmadığı konusunda genel olarak katılımcılar, dinin hayatın kendisi olduğunu, sürekli olarak gelişen iktisadi hayattan dini soyutlamanın doğru olmadığını, ayrıca İslam dininin güncel gelişmelere ve değişime engel olmadığını dile getirmişlerdir. Az da olsa bazı katılımcılar, kripto parada devlet düzeyinde bir kontrol mekanizmasının olmaması ve yatırımların tamamen emeği karşılamamasının dini açıdan bazı problemlere yol açabileceğini düşünmüşlerdir. Ayrıca dijitalleşme çağının önemli bir gerekliliği haline geleceği düşünülen kripto paraların zekât ve sadaka verebilme özelliği kazanması temennisinin toplumsal yardımlaşma ve paylaşmaya yönelik katkısından dolayı dini açıdan sosyoekonomik yaşama canlılık katacağına inanılmaktadır. Katılımcıların dini bir kripto paranın varlığı konusundaki düşünceleri ise genel olarak olumsuzdur. Katılımcılar, dini bir kripto paranın varsayımı üzerine onu kullanacak dindar insanların küresel yatırıma entegre olmasının zor olacağını ve kazançtan çok zarara sebep olacağını düşünmüştür. Ayrıca kripto paralarının

hepsinin işleyişleri aynı olduğundan dolayı özel olarak bir dini paradan bahsetmenin mümkün görünmediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Bulgulara göre katılımcıların kripto parayı kullanırken az da olsa dini endişelere maruz kaldıkları görülmüştür. Kripto paralarda yaşanan zararların dini hassasiyetlerin göz ardı edilmesiyle de bağlantılı olduğunu düşünenler bile olmuştur. Sonuç olarak kripto paranın yeni dünya düzeninde varlığını gün geçtikçe daha çok hissettireceğini ve bunun dini sosyolojik boyutunun temellerinin atılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Yeni nesil para olarak ortaya çıkan ve birçok çeşidi bulunan kripto paraların genel ekonomik modeller doğrultusunda değerlendirilerek dindarların da bu bağlamda endişelerini giderecek şekilde geliştirilmesi dinin toplumsal işlevi bağlamında yararlı olacağı görülmektedir.

Kaynakça

- Akgül, Mehmet. “Dijitalleşme ve Din”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17 / 2 (Aralık 2017), 191-207.
- Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. “Kripto Para Araştırma Raporu”. Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi. (Ankara, 2020), 5-11. <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/kripto-para-raporu-5f11dfe709c25.pdf>.
- Bodur, Hüsnü Ezber. “Küreselleşme ve Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Ed. N. Akyüz, İ. Çapcıoğlu. 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, 212-218.
- Castells, Manuel. *Ağ Toplumunun Yükselişi - Enformasyon Çağı / Ekonomi Toplum ve Kültür*. trc. Ebru Kılıç. 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Chandler, Daniel - Munday, Rod. *Medya ve İletişim Sözlüğü*. trc. Babacan Taşdemir. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Demir, Ömer. “Din Ekonomisi”. *İnanç Zenginlik ve Mutluluk*. 1.Baskı, Ankara: Sentez Yayınları, 2013.
- Doğan, Hasan. “İslam Hukuku Açısından Kripto Paralar”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26/2 (2018), 225-253.
- Dolgun, Uğur. *İletişim Sosyolojisi*. 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Euronews. Bitcoin Rallisi Kripto Paraların Toplam Piyasa Hacmini Tekrar 2 Trilyon Doların Üzerine Çıkardı. Erişim: 30 Ağustos 2021. <https://tr.euronews.com/2022/03/29/bitcoin-rallisi-kriptoparalar-n-toplam-piyasa-hacmini-tekrar-2-trilyon-dolar-n-uzerine-c-k>.
- Halkbank. “Paranın Tarihi”. Erişim: 28 Ağustos 2021. <https://www.halkbank.com.tr/tr/blog/finans/paranin-tarihi.html>.
- Oyman, Nihat. “Yazılı ve Görsel Basında Din”. *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu E-Kitabı*. Gaziantep, 6 Mayıs 2016, 926.

Öztürk, Gülay. “Reklamlarda Dinsel Sembollerin Kullanımı”. *Medya ve Din Kitabı*. Ed. Mete Çamdereli. İstanbul: Köprü Yayınları, 2014.

Smith, Adam. *Milletlerin Zenginliği*, trc. Haldun Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1941, Erişim Tarihi: 18 Haziran 2021, https://turuz.com/storage/her_konu-2017/1683-Milletlerin_Zenginligi-Adam_Smith-Xeldun_Derin-1167s.pdf

Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. trc. Emir Aktan. Ankara: Alter Yayınları, 2011.